

La yerba en Teberga

X. LL. GARCÍA ARIAS

En **Teberga** una bona parte del terrenu dedícase a la producción de *pación* ('lo que se paz en verde')¹ y de *yerba* ('la pación yá creció y maduro que se siega pa comer en seco') p'atender a les necesidaes alimentaries del ganáu: *vacas* especialmente pero tamién *caballerías* (*burros*², *pollinos*, machos, mules) y *reciella* (oveyes, cabres)³. Según el mou de propiedá y usos con ello rellacionaos podemos xebrar esos terrenos en tres tipos⁴:

a) De propiedá común

Son peramplies zones del conceyu, les más altes y n'abertal; formen grandes praderies -les más apreciaes y llanes llámense *veigas*- en munchos casos entremecies con peñes, cuetos y matos de tipu diversu; anque en tiempos pasaos parte d'esi terrenu acotábase pasaxeramente y, mesmamente, podien segalo los llevadores eventuales, lo cierto ye que güei namás que la corralada o *llousón*⁵ qu'arrodiá la *cabana* ('cabaña pal brañeiru') o *cabanón* ('cabaña pal ganáu') recuerden, de pasu, la curtia propiedá privada permisible, más curtia entá si se tien en cuenta que los que lo disfruten nun son namás qu'usufructuarios d'un terrén del común que nun puen vender.

A esos peramplios terrenos altos dáse-yos el nome de *puertu* o *braña*, términos sinónimos anque *braña* tamién

s'emplega na acepción de 'mayada'. Eses zones comunes onde llibremente paz el ganáu del conxuntu tamién se llamen col xenéricu *pastu*, afitáu nes espresiones del tipu *las vacas fonon pal pastu*⁶.

b) De propiedá privada

Son les praderíes más cerca de los pueblos, llamaes *praos* (frente a *pascones* 'praos de mala calidá'), de propiedá privada dafechu, señalada especialmente por zarros, xetos, sebes, varganaces, etc. Tamién pue dase'l casu de que se dixebren per *muñones* cuando foron pertenencia d'una finca más amplia que llueu, por razones distintes, se divide en partes y entá nun foi zarrada. Caúna d'esas partes conozse col nome de *campa*, menos corriente *campón*). Na so mente, el paisanu siempre afalaga la idea de zarrar la *campa* porque sinón va tener que dedicar un miembru de la familia a *curiar* o *allindiar* el ganáu pa que nun entre na propiedá ayena, nes *campes* d'a la vera. Cuando se zarra dafechu la *campa* fábase yá propiamente de *prau* aunque entá durante tiempu la xente pueda referise indistintamente a esa pieza de terrenu d'un mou o d'otru. De los *praos* dispón llibremente'l dueñu según los sos intereses.

c) De propiedá amestada

Son los terrenos asitiaos ente los puertos altos y les tierres más baxes que tán de *prau*. Son terrenos, polo xeneral, de poca calidá lo qu'esixe, pal so meyor aprovechamientu ganaderu, un pautu esplicitu ente los miembros del pueblu o parroquia, y que se llogra na xunta de vecinos apautándose nuna fecha concreta pa *coutar* el terrenu a lo llargo un tiempu; nesti tipu de terrenos *coutaos* hailos que son *pastu* común, por exemplu los reservaos na parte d'abaxu de Sobia pa *bueizuna*, esto ye pa los gües capaos que nun deben por razones hixéniques andar entremecíos coles vaques en puertu, y otros que se zarren de *mortera*.

La mortera propiamente ta a medies ente los usos comunes (vistos en *a*) y los privaos (vistos en *b*) porque anque'l terrenu ye común y la xunta reglamenta les feches de *cou-tar* y les de *derromper la portellera*, pa que tol ganáu -según el casu abandone o entre llibremente a pacer, los vecinos individualmente son dueños de les estayes, o *campas*, estremaes por muñones o finxos, que señalen l'aprovechamiento y propiedá de la yerba que se siega.

El mes de la yerba

Mediáu'l mes de xunu, que tamién llamen *mes de San Xuan*, ye normal que los praos más baxos tengan yá yerba abondo; ye'l momentu d'entamar la yerba que seguirá llueu pelos praos más altos y peles morteres. Según la cantidá de propiedaes y númberu de persones disponibles pal trabayu, cada familia tendrá más o menos tiempu de yerba; en dellos casos pue llevar un mes enteru, el *mes de la yerba* que, por alzáu, correspuéndese col mes de xunetu.

El mes de la yerba na sociedá rural tebergana que yo conocí a lo cabero los años 50 fasta los 70, ocupaba'l centru de l'actividá de los paisanos en tol añu. Caracterizábase por un esmolimientu xeneral de la familia que s'emplegaba perdafechu en tolos llabores que llevaba inxertos. Nun ha escaecese que del bon resultáu del trabayu de xunetu diba depender la bona alimentación de les vaques a lo llargo los meses duros d'iviernu y, darréu d'ello, la cantidá de lleche, la bona calidá del ganáu y de les críes na feria. La familia, qu'en bona medida yera autosuficiente nos productos agrícolas, tenía nes vaques (y en menor midida na reciella) el mou más afayadizu p'algamar non sólo productos importantes (lleche y de ralo en ralo carne) sinón una liquidez en dineru que diba dexa-y la posibilidá de llograr en mercáu los necesarios complementos n'alimentos, ropa, ferramienta, etc. Entiéndese asina que tou otru llabor que surdiere podía considerase secundariu o cuasimente enguedeyosu; mesmamente les vaques,

d'atención capital a lo llargo tol añu, quedaben nun planu segundu: la gran mayoría, especialmente les vellaes y les escoses, mandábense, ente mediaos d'abril y primeros de mayu, pal puertu o braña onde cuasimente nun necesitaben más atención que veles dacuandu por si dalgún mal surdía; namás les vaques que yá mazcabaren, les mui acabante parir y en xeneral aquellos que daben la lleche necesario pal consumu la familia, quedaben nos praos d'a la vera casa onde yera más fácil atendeles.

Per otru llau, tolo que se rellacionaba cola yerba cumplía na sociedá tradicional una función de *solidaridá* qu'anodiaba con fuertes llazos la familia. La necesidá de muncha mano d'obra facía que tolos miembros (yo conocí trabayando xuntes tres xeneraciones), vivieren o non a lo llargo l'añu baxo'l mesmu techu, se sintieren obligaos a echar una mano nun trabayu nel que siempre yera necesario entainar. Toos, homes y muyeres, neños y mayores, facien falta. Los homes llevando'l trabayu qu'esixía más fortaleza física, (segando, tirando pola yerba, carretando), los neños (carretando agua, esmarallando, calcando en pagar, fayendo recaos) , les muyeres atendiendo los llabores de la casa (llimpiando, cocinando), diendo cola comida pal prau y trabayando, comu un peón más, garabatando, enramando, apurriendo, calcando.

Nesi alcuentru solidariu xugaba un papel importante'l trabayu; pero nel trabayu nun se falaba o falábase poco. Cuandu en realidá la familia s'alcontraba yera nes hores del descansu y de les comíes, non tanto nes más curties (la *parva* al llevantase ceu enantes de rascar l'alba; *las diez* en que s'almorzaba en prau) sinón les más llargues: la xinta o *merienda*, a la una; y la *merendica*, al cayer la tarde y la fuerza la calor.

La xinta faciase per frecuentemente en prau y en poco se destremaba de lo que podía comese en casa anque ye bona verdá que s'adaptaba a les necesidaes de tresporte y al calor del branu; dempués de comer echábase, a la sombra

un árbol, un *picazu*, aunque non siempre yera posible porque, a vegaes, facía falta *revolver*, *acorrar* o *pañar*. Lo que resultaba más posao yera la *merendica*, prácticamente la comida principal de la xornada. La seriedá del trabayu rompíase agora col meyor humor pol llabor fechu y pola proximidá, rellativa, del descansu. Lo que d'austero tenía'l día camudábase agora nuna verdadera fiesta gastronómica onde nada se tasaba y onde les meyores tayaes y la comida de más calidá s'ufiertaba a tol mundu. Amás de fritures diverses yera la carne de gochu (xamón y chorizu especialmente) lo más socorrío y apreciao xunto a los quesos y dulces del país y de compra. Too ello axuntao al vinu de Castiya que xenerosamente se mercaba en pelleyos pa la ocasión y s'enfriaba ente l'agua y tapaba cola yerba húmedo. Ye posible que n'otres dómines de más necesidá les coses foren mui otramiente pero, nel tiempu que yo conocí, l'abundancia y calidá de productos yera nota predominante al merendicar. Na realidá ello cumplía una función ritual de muncha fuercia y la familia, el *casecháu* xuntu, sentía lo que yeren los llazos de la solidaridá de los propios, de los de más cerca.

Los llabores

Seis yeren les operaciones fundamentales rellacionaes cola yerba que, per esti orde, diben facese darréu: *segar*, *esmarallar*, *revolver*, *pañar*, *carretar*, *meter*⁷.

1. *Segar*⁸

Too entamaba segando. Los homes de la casa, a los que podía axuntase dalgún criáu o *yerbeiru* contratáu al efeutu, formaben una *cuadrilla*⁹ y, dempués de tomar la parva (xeneralmente café puro y una copa d'anís o d'aguardiente), caún col *gadañu*¹⁰, diben bien ceu pal prau y entamaben a segar, a ser posible enantes de que diere'l sol. Con ello llográbase non sólo una mayor comodidá nel trabayu sinón cortar meyor la yerba qu'entá taba *alborada*¹¹ o colos efeutos de la *ruciada* o del *orbachu* de la nueche. Los sega-

dores siguíen una xerarquía nel orde de la siega; el primeru yera'l que marcaba la pauta y víase, llueu, con mofla al que nun yera a seguir el so ritmu. El primer segador partía idealmente'l prau n'estayes y echaba'l primer *marallu*¹² que necesariamente tenía que ser doble. Siguíen detrás los otros segadores, caún faciendo la so *estazada*¹³ acordies coles propies medies del brazu. De xemes en cuandu habíen parase p'afilar el gadañu gracies a la *piedra* que diba ente agua nel *cachapu*¹⁴, caciú de madera o cuernu que siempre llevaba'l segador prendíu de la petrina, bien cayendo per delante ente les dos piernes, bien per detrás a l'altura del bolsu'l pantalón. Lo más fácil yera segar en terrenu patente o liso y daqué cuesto. Resultaba más difícil si yera llano porque la yerba podía tar más trupo o ser más treldoso; si se trataba de terrén accidentao, polo cuesto, quebrao o por tar ente cuetos o zarros, nun podía segar propiamente, en realidá contentábase con *esgadañar* o cortar lo mayor del mou menos malu que podía.

Les hores diaries dedicaes a la siega variaben según les circunstancies; asina nun yera aconsejable segar tanta yerba que nun dieren abastu los demás trabayadores a *pañar*¹⁵, bien por ser muncha cantidá, bien pol tiempu nun ser bonu pa que secare lo que taba segao. Poro, los segadores, dacuandu, segaben tol día, dacuandu namái pela mañana, audando al restu la xente nos demás llabores. El gadañu había que lu curiar pa que nun s'estrozara y, sobre too, pa que caltuviera un bon corte. De toes maneres, por más que se mirare por él, siempre se *cartiaba*¹⁶ o amozquetaba y, entós, yera necesario *clabuñar*¹⁷. Pa ello, coyendo los fierros, sentábase'l segador clavando la xunca na tierra y machacando col martiellu fasta que lu dexaba amañosu pa poder seguir segandó.

A últimos de los años 60 empicipiaron a apaecer unes pequeñes máquines segadores que, pasu ente pasu, foron sustituyendo a les cuadrilles de segadores; de toes maneres dellos praos d'orografía difícil necesitaron siempre

segase a gadañu. La importancia del segador tradicional nun s'esborrará fácilmente por ser el trabayu más duru de la yerba, reserváu a los homes. La superficie qu'un home segaba al día yera una *siega* o una *peonada*; asina falábase de quel tal prau yera de 3, 4 ó 7 siegues o peonaes. Cuandu acababa la yerba en Teberga dellos segadores trespasaben el cordal de Ventana pa *dir a las siegas* a Babia y conceyos de más al sur onde ganaben un xornal que diba favorecer llueu la economía casera¹⁸.

2. Esmarallar.

Detrás de los segadores diben los *esmaralladores* que s'encargaben d'esparcer la yerba de los *marallos* o fileres que dexaben los primeros. Teóricamente habría un esmarallador por segador pero na práutica una persona esmarallaba lo de dellos. Teóricamente tamién yera trabayu encomendáu a los *nenos* que se valíen pa ello d'una *esparva* de madera, pero, llueu, la realidá ye que munches vegues esmarallaba una persona mayor con esparva o con un *forcón* de dos o tres *guichos*. Pa esmarallar había qu'aguardar a media mañana cuandu yá'l prau desalboraba o se quitaba la rosada de la nueche antes; asina la yerba secaría muncho meyor.

3. Revolver

Esmarallar bien yera pernecesario pa qu'ensugare la yerba pero nun yera abondo; facía falta *revolver* pa que secare tamién pela cara que nun-y daba 'l sol. Yera una operación que se facía con garabatos principalmente, pero tamién con forcones; solía facese enantes de xintar o acabante comer p'aprovechar meyor la calor; pero al revolver había que sacar tamién la yerba de les solombres y *esaveirar* o sacala de los *veiros* o *veras* de los zarros. Nun yera raro que, dacuandu, al revolver la yerba lo mesmo qu'enantes al esmarallar o segar dalgunu alcontrare una *culuebra*, *llagartu* o *escolanci*. En xeneral facíase los posi-

ble por matalos, y más entá si se trataba de culiebres, que podíen llograr midíes considerables de más d'un metru, o de pequeñes víbore que se consideraben mui peligroses. Los escolancios o esclibierzos, anque siempre llamaben l'atención nun se teníen por malos anque munches vegaes tamién se mataben por si se confundíen con culiebres.

4. Pañar

Cuandu abultaba que la yerba taba seco, xeneralmente a media tarde, había que lo *pañar* darréu porque, sinón, podía *esgariar* o ponese *comu tariscu* ('resecase muncho') lo qu'amenorgaba, según opinaben toos, el so valor nutritivu, al mesmu tiempu que facía más difícil el trabayu porque *embalagaba*, levantaba muncho, y nun yera a asitiase. A pañar entamábase acorrandu la yerba, llevándolo dafechu, empicipiando peles estayes más seques. Alantre van los homes *tirando* polo mayor colos forcones de dos o tres *guichos*; detrás van les muyeres *garabatando* colos garabatos de madera, y los nenos con esparves y garabatos pequeños; dacuandu, en llugares de bon suelu, axúntase la yerba en *balagares*¹⁹ o montones cónicos que van llueu correspondese con otros tantos viaxes cuandu s'acarrete la yerba. Lo ideal ye que lo que tenga que se pañar nun día tea acabao pa la hora la merendica; muncho más tarde yá nun ye bono porque, en quitándose'l sol, pue humedecese la yerba lo que nun ye aconsejable.

De toes maneres el verdaeru problema del mes de la yerba ye'l tiempu. El tiempu rixe toles conversaciones y tolos esmolimientos del mes; facer sol ye tan importante que too xira a la so vera; gracies al sol pue pañase la yerba, oxetivu cimeru de tolos llabores; cuandu amaga la trueno déxase la yerba en *corros*, pa *embalagar* bien llueu si entamen les primeres gotes; cuandu'l mal tiempu (y ye *mal tiempu* en mes de la yerba lo mesmo si llueve que si ta nublo) nun dexa que la yerba seque dafechu entós dánse-y vueltes y revueltes, aguárdase un pocu, pañase un

requexu, espérase...Si la yerba nun secó abondo déxase ensin pañar pal otru día pero, si se tien mieu que llueva, entós pãñase mas nun se fan balagares sinón otros mon-toninos más pequeños, *burros* o *burricos*²⁰, qu'habrán *abri-se* y *esparcese* cuandu apaeza'l sol de nueu, hasta que pueda embalagase dafechu.

Apocayá empicipiaron a vese modernes máquines empacadores qu'eviten el trabayu d'embalagar porque van elles mesmes haciendo paques que se lleven direutamente al payar.

5. Carretar

Llueu la yerba *carrétase*; lo ideal ye facelo'l mesmu día que se paña, pero ello non siempre ye posible anque, a vegaes, tea la xente carretando yerba fasta entrada la nue-che. La rapidez depende de varies circunstancies; una d'elles, quiciabes la más importante, de lo cerca o lloñe que tea'l prau del *pachar* escoyíu comu llugar d'almacena-mientu de la yerba. Esa realidá va imponer que'l tresporte se faiga d'un determináu mou o d'otru. El casu ideal y más cómodu ye carretar la yerba pa una tenada que tea nel mesmu prau onde se paña. Nesi casu carretar ye equiva-lente, polo xeneral, de *lluriar* o *alluriar*²¹ o tresportar el balagar arrastrándolu. Hai dos maneres d'alluriar: la más elemental arrodiano la base del balagar con una sogu que s'ata al xugu de la pareya de vaques o a la collera del machu que fai de tiru; la otra valiéndose d'un varal de madera (llamáu tamién *lluria*) comu d'unos dos metros y mediu de llargo y unos ochu cms. de diámetru, en forma de llanza, que se mete pela base del balagar y s'ata llueu con una cuerda cola que s'arrodia la base y que s'acaba axuntando al xugu o collera comu enantes se dixo. *Enllu-riar* o *lluriar* obliga llueu a garabatar la *rastrea* per onde se lleva la yerba y a desfacer los *bruchos* o goruyos que se van haciendo; en tou casu nada ye despreciable y too tien que s'incorporar llueu al conxuntu de yerba que se lleva a la

tenada.

Si'l payar ta fuera de la finca entós carrétase con *carru* o con *ramu*; el casu primeru, con carru del país o con carru de rayos, ye posible en zones llanes y con bonos caminos; el volume de la carga ye munchu mayor. El ramu resérvase p'acarretar, arrastrando sobre calzadures, per zones de monte, cuestas, de caminos más estrechos. Tanto nun casu comu n'otru, el procesu d'*encarrar* o *enramar* ye mui asemeyáu: una persona con un forcón apurre la yerba del balagar a otra que s'asitia enriba'l carru o ramu; ésta va allugando la yerba de mou equilibráu faciendo los posibles porque nun salga *delanteiru* nin *traseiru*; llueu d'atar nuevamente, la pareya de vaques o'l machu tresporten a la tenada la yerba.

Dende hai unos pocos d'años los paisanos entamaron a comprar lentos y pequeños tractores que, magar les dificultades orográfiques, entren cuasimente na totalidá de praos y fan innecesarios otros medios de tresporte. Col últimu viaxe, seya cual seya'l mou de tresporte, llévase bien espetáu y bien altu, el *ramu*²², cortáu d'un árbol, que dará a entender a tol vecindariu que yá s'acabó la yerba. Comu ye lóxico, acabar esi trabayu dientru'l tiempu que se considera propiu de tal llabor ta bien considera'o, non asina cuando se fai fuera del tiempu afayadizu.

Pue dase'l casu que non tola yerba que se pañe un añu pueda metese nos payares que tien una familia; nesi casu la solución ye *envarar*. Polo xeneral nel mesmu prau faise una, dos o más vares de yerba. Alredor d'una vara alta y delgada, d'unos cuatro metros d'alto, va allugándose la yerba imitando en tou la forma de los balagares anque, lóxicamente, de muncha mayor altura y volume. Una persona apurre col forcón la yerba al que lo recibe a la vera la vara y xube con ello calcándolo y asitiándolo. Gracias al procuru que se pon y a l'habilidá va caltenese a lo llargo del iviernu la yerba al bentestate ensin que se cale la vara col agua o la nieve.

6. Meter

La yerba que se carretó métese en *pachar*, nome con qu'en Teberga conocen la tenada o ñenar. Una persona con un forcón mete la yerba pel *boqueirón* o gran ventanu allugáu na parte d'atrás o llateral del edificiu de la corte. Dientru, otra persona, con forcón o cenciellamente a brazos, recuéyelo y espárdelo de mou equilibráu; xeneralmente otros persones, y especialmente neños, ayuden a *calcalo* pa que nun llevante muncho y pueda caber con facilidá. En munches ocasiones ello nun ye fácil y el payar atráncase dafechu enllenándose con yerba fasta les bili-gueres. En casu de necesidá tamién se puen emplegar ten-deyones altos llamaos *pacharetas*.

Un tiempu dempués de meter, la yerba empieza a *cocer* y a dar muncha calor y humidá polo que se xulga peligroso non sólo que lo consuma'l ganáu sinón tumbase a dormir enriba. La yerba del payar dexarase tranquilamente pa, tolos díes, pero sobre too d'iviernu, echalo al ganáu complementando asina la dieta de pación que llogren o la mesma imposibilidá de pacer cuando nieva. A lo llargo l'añu pue haber vaques na corte, bien porque tean acabante parir o por dalguna enfermedá o porque necesiten más procuru. En tolos casos dáse-yos yerba tolos díes, cébase pela mañana y a la nueche enantes de mucir. Pero la mayor parte d'ello, en xeneral, guárdase pal iviernu en payar. Mesmamente puen darse casos de quedar con yerba sobrante; entós guárdase pal añu viniente o, si ye posible, viéndose a quien lo necesite. Nestos casos mídense por vigues o vigaes; asina fábase de comprar (o vender) tantes *vigas* o *vigadas* de yerba. El mes de xineru supón el mes de más gastu de yerba por ser los díes más curtios y les nueches llargues (*las nueches de xineiru van siete veces a conceichu*); ello nótase bien porque según dicen: *Xineiru come hurru ya pacheiru ya tovía queda xineiru*. Lo normal ye que per febreru yá empicipien a calculase, dau'l tipu d'iviernu, les necesidaes que van surdir; asina diz el dichu

popular: *Pola Escandalera mide la ceba; si tienes comu tentás comerás comu comías; si tienes menos cevera apierta la cebadera*. Enantes de llegar propiamente al peselbe del ganáu na corte hai qu' *esmesar* la yerba a mano o con *gabitú* y echalo pela trapa. Según les disponibilades de cada vecín les vaques puen pasar per varies cortes a lo llargo l'añu pa dir comiendo la yerba que se tien nos destremaos payares.

Dempués de la yerba

Dempués de que tea alzo la yerba de los praos yá puen metese les vaques a pacer; de toes maneres poco ye lo que tienen que pacer. Cuandu se trata d'una mortera hai una fecha pautada pa *derromper*, *derromper la portellera* o *faer la derrota*; asina, por exemplu, la mortera de Los Martinos, en Carrea, derrompiáse'l 11 del mes de payares y entraben a pacer llibremente les vaques de tolos vecinos del pueblu. Per feches asemeyaes derrompiáse tamién la de Piedrafurada, común a Carrea y Fresnéu. En sentíu contrariu los puertos nun se derrompién porque'l ganáu diba pa la braña o dexaba'l puertu cuandu-y convenía; mesmamente dábase'l casu de que les caballeríes permanecien allí tol añu; tamién la vecera ('rebañu d'oveyes') podía pacer allí tol tiempu.

De seronda ye cuandu les vaques empicipien a pacer los praos, sobre too per ochobre cuandu baxen del puertu, primero les vellaes, llueu les escoses. La pación nun ye muncho. Tampoco nun ye mui bono. Métense nes mesmes finques a *estazonar*. Pacen entós el *tazón*, la pación que queda de branu.

D'iviernu aprovéchase pa iguar los zarros y sobre too pa *llimpiar* y *rozar*; primero rócense los zarros y sebes cola *fouz* o col *rozón* ('gadañu curtiu y duru'); llueu garabátase bien el murgazu y préndese-y fueu a caún de los montoninos o *borrones* que se van fayendo; ye lo que llamen *aborronar*, nome que llueu se fai sinónimu de faer (o echar) munchu fumu por cuenta la humedá del vexetal amburao.

Pel iviernu tamién ye la fecha de ganar nueva tierra al monte común según vieyu usu reguláu pol drechu tradicional. Del monte común pue faese una nueva tierra o un nueu prau que, al cabu unos años, habrá volverse al común.

Comu se vieno emplegando nesta esposición, los falantes col términu *yerba* lo mesmo se refieren al productu maduro enantes de segar que dempués de segao y seco. La *pación* ye'l productu natural na midida en que va destinao a que los animales lo pazan en verde en prau. Destrémenlo, de toes maneres, de *segáu* que se refier propiamente a la pación verde y creció, resultáu de regar, que se siega y da de comer a los animales na corte o en cebaderos especiales. El términu *pastu* emplégase na acepción de 'terrenu onde se pasta o paz'

Regar

La conveniencia de tener *segáu* (cultívase dacuandu falfa y l'alcacer) fai que los llabradores atiendan, especialmente n'épocas de seca, a regar dellos praos. Nesi sen ye frecuente qu'ellí per onde pasa una regueru se-y preste atención non sólo p'aprovechar l'agua comu fuerza motriz pa molinos, rabiles o batanes sinón tamién pa regar delles güertes o praos. Una *presa* tresporta l'agua per calces predeterminaos siguiendo'l so cursu natural. Según pasa peles diferentes finques tou un sistema de preses salen de la principal y ábrense n'otres más pequeñes llamaes *guañeras*, que llevarán l'agua a los llugares más alloñaos. Sin embargo, al tratase d'un bien escasu l'usu popular prevé un repartu comunal dafechu del agua; naide ye'l so únicu amu, naide pue disponer llibremente d'ello namás que na midida que los otros vecinos lo permitan. Dacuandu pue prevese un sistema de riego per hores predeterminaes y rotatories, pero lo normal, lo que yo conocí, ye que'l disfrute ye d'aquel que, ente los que tienen drechu a una determinada corriente por pasar pela so finca, lleve l'agua a la piedá de so; nesi sen fálase *d'echar l'agua*, enten-

diéndose qu'ún pue entrar na finca que ta siendo regada y, camudar el cursu del agua na presa principal pa que vaye a la finca deseada. El sistema tien los sos fallos porque dio llugar a problemes serios cuando lo que yera un simple concursu d'habilidaes pa burlar al vecín conviértese nun andar a la tema perpeligroso.

L'agua de riego más apreciao ye'l de les primeres aguas porque entós arrastra tou tipu d'abonos axuntaos per tierres y caminos nes époques más seques.

Preparándose otra vuelta pa la yerba

De primavera los praos recupérense del cuasi siempre llargu iviernu; les vaques salen a pacer; en marzu los praos yá entamen a *tirar* pero ye del 10 d'abril al 10 de mayu cuando más echen. Habrá tenese bon procuru y curiar bien pa que cola fuerza de la pación nun entelen. Ye entós tamién cuando se coten les morteres y cuando se dexen de pacer los praos pa qu'*enyerben*. Los más fuertes puen pacese más tiempu, los más ruinos menos porque, en sen contrariu, nun-yos dará tiempu a criar abondo pa segase llueu.

Notes

¹ Si la pación se siega en verde pa comida del ganáu entós llámase *segáu*. El *segáu* siégase con *gadañu*; si ye poca cantidá pue facese con una foz semicircular, de nome *foucin*, con mangu, qu'emplega una sola mano pa remanala. La foz de mangu llargu y cuerpu pequeñu, emplegada pa rozar y algamar con facilidá les cañes de los árboles llámenla *fouz*.

² *Burru* y *burra* son güei sinónimos de *caballu* y *yegua*, términos que nun se consideren del país. El xenéricu ye'l femenín *burras* 'burros y burres', lo mesmo que s'observa con otros animales: *uveichas* 'oveyes y carneros', *cabras* 'cabres y cabrones'. Pa referise al *asinus*, cast. *asno*, fr. *âne*, emplégase'l diminutivu de *burru*, esto ye *borricu/borríca*, o un diminutivu de *pullus*, *pullín/pullina*.

³ Nes brañes y puertos puen pacer tamién los *gochos*. A mí nun me tocó yá velo pero tolos míos informantes ensin esceición falen de que conocieron esi fechu en tiempos pasaos, dempués de la guerra.

Xovellanos alcuentra gochos nel Puertu la Mesa al entrar en tierres de Sorniéu. Cfr. Gaspar Melchor de Jovellanos, *Obras Completas*, VI, p. 383. Uviéu 1994. Ed. de José Caso cola collaboración de Javier González Santos.

⁴ D'esta cuestión falamos en: X. Ll. García Arias "De toponimia tebergana (v). La organización del espacio agrario". *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos* 105-106 (1982), pp. 391-440.

⁵ Nesti casu paez d'aconseyar considerar el términu un deriváu aumentativu del llat. clausus 'zarráu', participiu de claudere. En toponimia ye perfrecente Llousa con esi mesmu significáu aplicáu a una vieya finca zarrada. Ello nun contradiz que n'otros casos faiga falta duldar de si se tará delante de seguidores d'un términu prerromán del tipu galu lausa "piedra".

⁶ Güei ye posible que tamién signifique 'lo que se paz o pue pacese'.

⁷ Un poema asoleyáu en 1981 fai esta referencia esplicita al trabayu de la yerba en Teberga: *Encorvaos, silenciosos segadores/en cuadrilla un poucu distanciada/abren ancha estazada: yerbas ya flores/caín en marallos ente la ruciada;/abondos saltapraos ya grillos saltones/son comíos por famientos tordos ya pinzones./D'aplombu cai nel prau sol de xusticia/xunta'l zarru bonas tachadas sirven na comida/cuerre'l viru de León ¡pura dñicia!/ un bon pigazu de la xente, ya cousa miricida;/na tardiquina cabruñarán el gadañu/ya un culín más...¡Nun-llys fairá dañu!//Por guañes los marallos esparcios/el sol secóu nel prau guliente yerba/mozas lluciendo pañuelos floríos/con xeitu garabatan ensin esnielda;/axuntándola pa qu'en balagares/los homes la enllurien pa los pachares. Mino Fuenteseca & C. Peyroux, *Señaldá na seronda*. Ayuntamiento de Teberga, 1981, pp. 17-18.*

⁸ Del llat. secare 'cortar'. N'asturianu tenemos, ente otros posibles, un términu rrellacionáu etimológicamente nel apellativu *segote* 'tipu de serruchu de carpinteru'.

⁹ Dame la impresión de que se trata d'un castellanismu por cuenta l'ausencia de terminación -ieŀla. Otra posibilidá ye que se trate d'una castellanización autóctona de *cuadricha < -iculam. La constatación de "cuadrítsa", esto ye [kwadriŀsa], nel poema de la nota 6 pue ser una percorreición.

¹⁰ Trátase d'un términu d'aniciu xermánicu, comu ye persabío.

¹¹ Ye un participiu del verbu *alborar* 'cayer la rosada o ruciada de nueche', formáu sobre albus, a, um.

¹² Quiciabes d'aniciu prerromán, según Corominas-Pascual, DCECH s.v. maraña.

¹³ Al mio entender trátase d'un siguidor del llat. stadiata, pallabra for-

mada dende stadium, un tipu de medida; stadium sedría tamién responsable, dende la espresión neutra plural, stadia, interpretada comu femení singular de la primera declinación, del ast. *estayá* o *estaxa* 'franja de terrenu'.

¹⁴ Entiendo que ye un deriváu del llat. capullam 'vasu con asa' con incrementación del sufixu diminutivu-despectivu -appu; el mesmu sufixu ha suponese pal so equivalente asturianu *gaxapu* pero agora partiendo del llat. capsam. Cf. X. Ll. García Arias "Nueves propuestes etimolóxicques", en *Sin Fronteras. Homenaje a María Josefa Canellada*. Madrid, Editorial Complutense, 1994, 237-248, p. 243.

¹⁵ Caltién el sentíu de 'recoyer del suelu', 'recoyer'; etimolóxicamente dende'l llat. pannus habría aguardase en Teberga, comu nel sur-occidente asturianu, un resultáu *panu*, cosa que nun ye xeneral, y verbos del tipu *supanar*. El fechu de tener na fala tebergana un apellativu *pañu* quiciabes se deba a influxu centruasturianu o a castellanismu. De toes maneres nun ha escaecese qu'en dalgunes gloses afítase un deriváu de pannus, esto ye panneus 'con farrapos, con falampernios' que xustificaría la ñ nel sur-occidente d'Asturies y, quiciabes, el verbu que sobro esi términu pudo formase, *pañar*.

¹⁶ Ta en rellación etimolóxica con una llarga familia d'aniciu nel grecismu character y caractère, Cf. X. Ll. García Arias "Notes etimolóxicques" (2), en *Lletres Asturianas* 8 (1983) 27-32, p. 30.

¹⁷ Lo mesmo que'l deverbal *clabuñu* (= *crabuñu*, *cabluñu*, *cabruñu*) guarda rellación etimolóxica con *clavu* y *clavar*, quiciabes d'orixe cultu.

¹⁸ Esti fechu yera xeneral n'Asturies; un sonetu de F. González Prieto entama asina: *Empobinen los mozos pa la siega/a xornal pe les tierres de Castía/y dímpués d'un trimestri d'agonía/golvien co los uchavos de la brega*. Cf. *La vida asturiana e'nun cientu de sonetos*. Xixón, 1921, p. 90; ed. facsimilar, ALLA, 1990.

¹⁹ El términu ye prerromán, quiciabes célticu. Cf. Martín Sevilla "En torno a la etimología de *bálagu*". *Estudios y Trabajos del Seminariu de Llingua Asturiana*. II. Universidá d'Uviéu 1979 pp. 145-147.

²⁰ L'animalización d'elementos de la vida tradicional ye un fenómenu llingüísticamente perconocíu. Cf. Gerhard Rohlfs, *Estudios sobre el léxico románico. Reelaboración parcial y notas de Manuel Alvar*. Edición conjunta, revisada y aumentada. Madrid, Gredos, 1979, pp. 46 ss.

²¹ Cf. Dámaso Alonso "Derivados de *lorum* y *loramen*", *Obras Completas*. 1. Madrid, Gredos, 1972, pp. 417-418.

²² El *ramu* agora ye un cañón grande cortáu d'un árbol. Lleva'l mesmu nome que'l mediu d'arrastre quiciabes per razones que, lóxicamente, habrá esclariar la hestoria de la cultura material. Quiciabes el *ramu* d'arrastre nun ye, nel so aniciu, namás qu'un vulgar *gamayu* o *cana*, que foi tresformándose según les necesidaes materiales esixeron.